

MAGYAR

NEMZETI

MUNKÁSKÖNYVTÁR

FŐSZERKESZTŐ:
HALLER ISTVÁN.

A MUNKA

ÍRTA:
HUNGARICUS

AZ ÚJ MAGYARORSZÁG
NÉPIES MELLÉKLETE,

Bocskay-nyomda

ELŐSZÓ.

Nagy kérdések foglalkoztatják az emberiséget. A tanult és tanulatlan egyaránt érzi, hogy egy gyorsan fejlődő gazdasági és társadalmi átalakulás részese. A forradalmak és háborúk, amelyek lezajlottak, de még el nem múltak, s melyeknek utódörgése és késői villáma még át-át járja a levegőt, ha nem is voltak képesek a jelen szervezeteit, a múltból maradt berendezkedéseket egy csapásra megváltoztatni és gyökeresen felfordítani, mégis nagy mozgató erőt kölcsönöztek az átalakulásnak, amely feltartóztathatlanul megy előre. Akik mintegy gordiusi csomót, karddal akarták elválni a múltat és egy teljesen új berendezkedésű korszakot erőszakkal akartak a világra oktrojálni, természetesen tévedtek s a nagy metszés fájdalmán kívül az emberiségnek egyebet nem adtak, de *akik régóta hirdetői és előkészítői egy az igazságosságnak, ember szeretetnek számára megfelelőbb korszak eljövételének bizvást remélhetik, hogy munkájuk gyümölcse érik.*

Az új rend kiképzésében eszmék, uralkodó felfogások, irányzatok épp úgy részt kérnek, mint a gazdasági viszonyok hatóereje és az ember soha meg nem változtatható ő stermészete. Hiszen végeredményében kultúra, közgazdaság, állam minden az emberért van, akinek soha nem változó célja – a folyton változó viszonyok között úgy elhelyezkedni, hogy emberi méltóságát és

ségesek, mert minden egyéb tevékenységnek alapja és feltétele maga az élet. De azért nem lehet csak azt a tevékenységet munkának nevezni, ami hogy úgy mondjuk az ember állati életének fenntartására irányul. *Munka az a tevékenység is, amely a magasabbrendű, a szellemi, és érzelmi élet számára termel értékeket, tehát az a munka, amelyet valaki a jónak, szépnek, igaznak érdekében fejt ki.* Az ilyen munkát az anyagi szellemű nemzetgazdák, mint *Smith, Marx*, a merkantilisták és szociáldemokraták terméketlen (improduktív) munkának nevezik, mert lemérhető és pénzben kifejezhető értékű árut nem termel, mi azonban magasabb erkölcsi és javakat is elismerve az anyagi értékeket termelő izom-munkánál is többre becsüljük a szellemi munkát.

Valóban barbár ember volna az, aki becsülné ugyan a szántás-vetést, az erdei favágást, a takács fonalát, a lakatos kilincset, a kovács patkóját, a szabó kabátját, de azt vallaná, hogy *Homérosz, Plató, Ciceró, Sz.-Ágoston, Sz.-Tamás, Dante, Schakespeare, Kepler, Goethe, Arany, Petőfi, Columbus, Rafael, Munkácsi Madács*, nem végeztek értékes munkát, mikor tevékenységüket költeményeik, szobraik, festményeik, filozófiájuk megalkotására fordították. Munka a tudós tevékenysége, mikor új gondolatokat fejt ki vagy rendszerez, munka a művészé mikor eszméket, érzelmeket alakba, műbe, hangba öltöztet. Munka az igazgatás, a kormányzás, gondozás, ápolás, a szellem képzése, a jellem fejlesztése. Mind munka ez, még pedig magasabbrendű munka, amely az emberiséget előbbre viszi és emberibb élethez segíti, ilyen munka nélkül nem volna művelődés, haladás s az emberi élet legsőbb fokán tengődnénk s az állati szükségletek kielégítésén túl nem jutnánk.

Ez a munka is kíván erőkifejtést, ez is fogyaszt energiát. Az izomnak ugyan nem sok dolga van az ilyen tevékenységnél, de az idegrendszer, az agy annál inkább dolgozik és fogyasztja, koptatja az életerőt. Lehetetlen tehát nem nevezni munkának a szépnek, jónak, igaznak szolgálatába állított tevékenységet és lehetetlen ezt a munkát nem értékelni úgy a hogy a szellemi javak megérdemlik.

A munkát nemcsak, mint értéktermelő tevékenységet kell tekinteni, ha természetével, jelentőségével egészen tisztába akarunk jönni, hanem mint életnyilvánulást, mint erőkifejtést önmagában is, vagyis mint fizikai jelenséget, ilyen vonatkozásban meg kell a munkáról állapítani, hogy *fáradtságot*, tehát *kellemetlen érzést előidéző életnyilvánulás s azért terhes és kínos*. Áll ez úgy a szellemi, mint az ipari munkára. Fáradtság, teher, kín, gyötrelem, küzdelem a munka s mint ilyen a természet kerülni iparkodik. A munka ilyen sajátosságának megfelelő, már a munkának a világban való megjelenéséről szóló bibliai tan is: „Átkozott a föld a te munkádban, fáradtsággal eszel abból életed minden napjain. Tőviseket és bojtorjánokat terem neked és a föld veteményeit eszed. Orcád verejtékével eszed a kenyeret, míglen visszatérsz a földbe, melyből vétettél, mert por vagy és porrá leszel.” Azok a kifejezések egyébként, amellyel a népek a munkát jelzik és megnevezik, szintén fáradtságot és kint jelentenek így mindjárt a *munka*, amelyet a szláv nyelvből vettünk át, *monka*, *menka*, *muka* kint, fájdalmat jelent. A latin *labor* is fáradalmat, megerőltetést jelent. A görög elnevezés (ponosz) szintén küzködést, szegénységet, gyötrődést fejez ki.

A munka tehát kín és fáradalom, amiből következik,

hogy az emberi természet idegenkedik tőle. Ez élettani törvény, amely feltétlenül érvényes mindaddig, amíg egy magasabbrendű törvény, az erkölcsi törvény hatása le nem győzi a munkától való idegenkedést s esetleg azt kötelességből vagy kedvtelésből vállalt tevékenységgé nem alakítja, amely esetben nagymértékben csökken fájdalmas és gyöttrő jellege. Mikor az erkölcsi törvény hatása alá kerül a munka, akkor már nemcsak az izom és az agy dolgozik, hanem a magasabbrendű célt követő lélek. Ez emeli fel és nemesíti meg a munkát és teszi az emberekhez méltóvá, teszi egyszersmind könnyebbé és hatásaiban becsesebbé. Mindenesetre rendkívül nagy különbség van a külső és belső kényszer vagy az önelhatározás és kötelességtudás hatása alatt végzett munka között.

A munka értékelése.

a) *Az ókor.*

A munkát csak az értékelheti teljességében, aki az izom, az agy, a lélek együttes tevékenységének tekinti. A munkát csak az becsüli egész értéke szerint, aki nem veti el a munkának sem azt a fajtáját, amely az anyagi javak termelésére irányul, sem azt, amely erkölcsi és kulturális javakat ad az emberiségnek. Aki a munkát csak a hasznosság szemüvegén át nézi, az a munkást is csak erőgépnak, villamos battériának vagy akkumulátornak tekintheti és sem az előbbit, sem az utóbbit nem becsülheti a hasznosságnak pénzzel kifejezhető mértékén túl. De aki a munkát egyszersmint önfeláldozásnak, közszolgálatnak, erkölcsi ténynek is elismeri, az munkát és munkást magasabb mértékkel mér s a hasznosságon túlmenő értéket tulajdonít neki. Az értékelésnek ez a korszaka nehezen virradt rá az emberiségre, sőt azt kell sajnos, mondani, hogy még most sem tudott mindenütt a helyébe lépni az ókori munkaértékelésnek.

Megvetés volt az őskorban a munka sorsa. A férfi a nőre, a hatalmasabb a gyengébbre, a szabad a rabszolgára igyekezett háritani. A munkáról a megvetés átterjedt a munkásra is. Mikor Athénben és Rómában, Görögország és a latin világbirodalom fővárosaiban az államtudomány, a szónoklás, a festészet, szobrászat,

építészet virágkorát élte, a nagy bölcselek és tanítók idejében, mikor *Szofokles* írta drámáit, *Perikles* kormányzott, *Plato* és *Arisztoteles* bölcselekedett, *Cicero*, *Seneca*, *Vergilius* és a *Cézáro*k emelték világhírnévre a római műveltséget és hatalmat, a munkást megvetették, a munkát lenézték és szabad emberhez nem tartották méltónak,

A testi munka elvégzője a rabszolga volt, akit nem vett emberszámba még egy *Plato* vagy *Arisztoteles* sem. A bölcselekedés fejedelmei így határozták meg a rabszolgát: a rabszolga egy lélekkel bíró munkaeszköz (organon empsychon). Lélekkel bíró munkaeszköz, ahogy léleknélküli munkaeszköz a kapa, a kasza, az ásó vagy a szamar és a ló. A munkásokat, kézműveseket *Plato*, a maga államelméletében másodrendű embereknek tartja. Foglalkozásuk, úgymond, alantas és piszkos s azért tisztességes emberhez nem méltó. *Cicero*, a legnagyobb római szónok is azt tartja, hogy nem lehet műhelyben élni és egyszersmint tiszteletreméltónak is lenni. (De officiis, 7.) A kézművesek foglalkozását nem tekintette nemesnek.

A római jogrend nem tekintete a munkást – a rabszolgát – hiszen más munkás nem volt, személynek, hanem csak tárgynak. Joga nem volt, csak kötelessége. Élete és halála felett rendelkezett gazdája, aki nem tartozott elszámolni senkinek. Megölhette, megcsönkíthatta, újra eladhatta, mint a tárgyat. Ha öreg és munkaképtelen lett, kitette az Aesculap szigetére, éhenhalni. Ezernyi ezer haldokló rabszolga sóhaja és halálvívódása hirdette itt a pogány ókor virágzó műveltsége és jóléte közepette, hogy mily borzalmasan barbár és alacsony volt benne a munka és a munkás értékelése. Ez a kor

a munkát csak a hasznosság mértékével mérte s ha hasznot vagy gyönyört nem szerzett neki, akkor a munkást, a munka forrását eltaszította magától.

b) *A kereszténység.*

A munka értékelésében és megbecsülésében a kereszténység gyökeres változást hozott. Hirdetvén az emberek egyenlőségét, a testvériséget, a magasabbrendű életcél, oly igazságokat vitt bele a társadalomba, amelynek sodrát nem bírta ki a régi berendezkedés és értékelés.

A kereszténység alapítója *Krisztus* maga kezdette meg a munka rehabilitálását. Megkezdte azzal, hogy ácsműhelyben dolgozott 30 éves koráig. Folytatta azzal, hogy apostolai és tanítványai javarészt munkásemberekből, jóformán proletárokból kerültek ki. Alig volt módosabb ember az első követők között. Még a nagyműveltségű Pál apostol is sátorkészítéssel – kézimunkával keresi kenyerét s ugyan ő mondja, hogy aki nem dolgozik, ne is egyék. És ez marad a mottó. Az apostoli konstitúciónak nevezett irat szégyenletes dolognak mondja a dologtalanságot. Szent *Vazul* s a nyomában valamennyi keresztény író és szónok hirdeti, hogy amily szükséges a mindennapi táplálék, ép oly szükséges a mindennapi munka is.

A kereszténység nem tudta a rabszolgaságot azonnal megszüntetni. Nem is szervezett, nem vezetett spartakusmozgalmakat s nem szított rabszolgázadásokat, helyesebben szalad harcokat. Nem, mert a kereszténység nem volt sem politikai, sem gazdasági mozgalom, hanem erkölcsi rendszer és megújulás. Amint azonban terjedt és erősödött tanítása, hogy az emberek testvérek, hogy az Úr előtt nincs gazdag és koldus, nincs

paraszt és király, amint a munka erkölcsi értékelése tért nyert, vesztett, vesztenie kellett a rabszolgaság erejének s a klasszikus gazdaságnak a rabszolga munkára épített rendszere megkapta a dőfést, amelytől el kellett vérezni. A rabszolgaságnak abban a mértékben kellett megszűnnie, amily mértékben kellett megszűnnie, amily mértékben járta át a szíveket és veséket, a magán gondolkozást és közvéleményt a keresztény erkölcstan az ember méltóságáról, hivatásáról és az élet céljáról. A kereszténység lassú, de céltudatos munkával harc nélkül oldotta le a rabszolgák bilincseit és csinált az emberszámba nem vett páriából szabad munkásokat.

A kereszténység a maga intézményeiben gyakorlatilag is a munka megbecsülésére és erkölcsi értékelésére bírta rá a hívőket. A fizikai és szellemi munkát egyaránt magas piedesztálra helyezte. A történetírók kötetetei kellene idézni, ha a kézi és szellemi munkások keresztény hőseit fel akarnók sorakoztatni. Minden vitán fölül áll és így bizonyításra a legkevésbé sem szorul az a tény, hogy a római birodalom bukása után barbár iga alá került Európában az anyagi és szellemi kultúra régi kincseit rendkívül kitartó és fáradságos munkával kilenc-tizedrészen keresztény szerzetesek mentették meg. Ugyancsak ők voltak azok, akik az iparra és mezőgazdaságra a népvándorlás harcias, de barbár hódítóit megtanították. A spanyol, kelta, frank, angol, ir, skót, német, lengyel, magyar nemzetek valamennyien őrzik egy-egy térítő apostolnak az emlékét, akinek nyomában a kultúra vetése zsendül fel. Montalambert írja le történelmében, hogy sz. Ermenfried előkelő nemes *II. Clothar* frank király testőre szerzetes lett s mint gárdafőnök magának tartotta fenn a legsúlyosabb gazdasági mun-

kákat. S mikor vasárnap kenyeret osztott ki a hívők között megcsókolta azt a munkás kezét, amelyen a hátnapi munka tiszteletreméltó nyomait látta. Átkutattam minden népnek, réginek és újnak évkönyveit – mondja Montalambert II. 593 – de alig találtam valami meghatóbbat s olyat, ami oly világosan megmagyarázta volna nekem a kereszténység győzelmét az ókori világ fölött, mint képét ezen germánnak, Róma legyőzője és Gallia meghódítója fiának, ki barátta lett és *Krisztus* oltára előtt a gall munkásnak kezét megcsókolja, nem is sejtve, hogy egy szemtanú megörökíti tettét a hálátlan utókornak.

A sok és jellemző példa közül, amely a toll alá kinnálkozik, csak egyet említünk még meg. A kereszténység eszméi sem jelentkeznek természetesen mindig a maguk tisztaságában. Emberekkel lévén dolguk és emberek által jutván kifejezésre és érvényesítésre, magától értetődő, hogy itt-ott csak a magva marad meg a cselekedetben vagy intézményben az eszmének s ami rátapad, ami kíséri, az már az emberi természetből ered vagy a még át nem alakult korviszonyok lerakódása. Azért a magvát, magát az eszmét, az indító okokat, a belső rugókat kell nézni, nem pedig pusztán a cselekedetet vagy intézményt a maga megjelenésében.

A munka keresztény értékelésének a legpregnansabb példája a *Povaretionak*, a szegénynek, assisi Sz. *Ferencnek* az életfelfogása és az ebből sarjadó intézményei az ő szerzete. Protestáns történetírók, mint *Sabátier*, a szintén protestáns *Thode*, az angol *Adderley*, a cseh *Kybal* évtizedeket töltöttek életének tanulmányozásában. *Renan* második *Krisztusnak*, a legtisztább lelkiismeretű embernek. *Krisztus* úttörőjének nevezi.

Mi volt hát Sz. *Ferencz* hatásának titka? Az, hogy lemondott a birtoklásról és az állandó munkát hirdette, más formában folytatta a régebbi szervezetek kultúrmunkáját. Azok t. i. erdőt irtottak, ipart teremtettek s a kor felfogása szerint maguk számára is szereztek területeket s azokon példaadó módon ugyan, de maguknak gazdálkodtak s a fölösleget szociális és kulturális célra fordították. A templomok, iskolák, kórházak javadalmazása nagyobbára ezekből a gazdaságokból származott. Sz. *Ferencz* szervezete azonban megkövetelte az állandó munkát, de megtiltotta a birtoklást. Állandó függésben akart lenni a rend az Istentől és a hívóktól. Proletár rend volt, amely munkából és alamizsnából élt s így valóban a legalkalmasabban hirdette és valósította meg a munka megbecsülését, születését és magasabb rendű hivatását,

A munka tehát a kereszténység által emelkedett fel a klasszikus pogánykor megvetettségéből arra a szintre, ahol nem aljas, piszkos és lealacsonyító, szabademberhez nem illő foglalkozás többé, hanem közszolgálat, áldozat, érdem, tisztesség és becsület s ami a legfontosabb, *kötelesség*. A munkának ilyen értékelése természetesen maga után vonja a munka forrásának, a munkásnak is teljesen más megítélését, mint aminőben része volt a pogánykorban. Elméletileg a kereszténység a munkást azonnal egyéni főrangúvá tette a társadalom minden egyéb osztályával, de ahogy azóta éppen a társadalomtudományai szociáldemokrata alapon foglalkozó tudósok ellentmondást nem tűrő háttározottsággal állítják és bizonyítják az eszmék és elméleti igazságok érvényesülése csak fokozatosan és lassan megy, még pedig annál lassabban és nehezebben.

minél távolabb esik az új eszmeáramlat attól, amely a politikai és gazdasági viszonyokban megvan testestdve. Már pedig mi eshetett távolabb a munka keresztény felfogásától, mint a pogány szellemnek, mely csak rabszolga munkát ismert, vegyülése a hűbériségen felépülő középkorral, amelyben tulajdonos csak a fejedelem volt sütőié lefelé sorrendben mindenki csak egy-egy kisebb földnek, vagy jognak volt haszonélvezője olyan szolgálatok fejében, amelyekkel a sorrendben felette állónak tartozott. A rabszolga-munkát követte a szolgálai jobbágyi munka és bár nehezen, éppen a kereszténység szellemének állandó munkálkodása következtében tört magának utat a szabad munka és munkás fogalma, akinek joga van megszabni munkálkodásának feltételeit és önmagával is, munkaerejével is teljesen szabadon rendelkezik, kénysernek alá nem vethető.

A munka kapitalista és szociáldemokrata értékelése.

Az az életelv és világfelfogás, amely az új korban lábrakapott azzal a jelszóval, hogy megszerzi az emberi gondolkodásnak teljes függetlenségét és szabadságát, elvetette a meg nem fogható, le nem mérhető, végyleg ki nem mutatható, észokokkal be nem bizonyítható úgynevezett inponderabiliákat (nem mérlegelhetőket) természetfölöttieket. Nem ismert el egyebet, csak amit az anyagból megismerhetett és arra visszavezethetett. Egy ily felfogásnak terjedése és megerősödése nem maradhatott hatás nélkül a munka értékének és természetének megítélésére sem. A klasszikus nemzetgazdaság zászlótartói nem is késtek olyan nézeteket vallani, amelyeknek gyakorlati alkalmazása a kapitalizmusnak, vagyis a tőkének a munka rovására történő túltengő hatalmi kifejlődéséhez vezetett.

A klasszikus nemzetgazdaságtan alapítója *Smith*, mindenekelőtt teljes szabadságot vindikált mindenkinek, munkaadónak és munkásnak egyaránt. Mindenki vállalkozhatik mindenre, amihez kedve van. Hogy szerzett-e a vállalni szándékolt foglalkozáshoz ismereteket vagy sem, az egyáltalában mellékes. Mindenki veheti, vagyis

eladhatja a munkát, vagy helyesebben a munkaerőt olyan áron, amilyeneken tudja és olyan feltételek mellett, amiket éppen talál. Ez az elmélet mindenesetre igen kedvező volt az erősebbnek, tehát annak, aki a munkaalmat szolgáltatta, aki a termelés eszközeivel, a géppel, nyersanyaggal rendelkezett, de szerfelett kedvezőtlen volt annak, akinek munkaerején kívül egyebe nem lévén, ennek árubabocsátásával volt kénytelen megszerezni azt a pénzt, amellyel életszükségleteit nemcsak a maga, de családja számára is beszerezheti. Egyenlőtlen harc indult így meg. A kimenetel nem lehetett kétséges. A dolgoztató oly hallatlanul fölényes helyzetben volt a munkással szemben attól a perctől, amikor minden erkölcsi értékelést elvetve, a munkában egyszerűen csak árut látott, olyan árut, mint akár a gyapjúban, vagy vasban, vagy kőszénben, hogy a kapitalizmus gyors fejlődésének puha ágya meg volt vetve, de megvolt egyszersmind indítva az a szomorú folyamat, amely az ókori rabszolgaságot visszahozhatta, kibontakozva, nem is javított formában. A modern tőke, amelynek rabszolgája lett a „szabad” munkás, láthatatlan, személytelen részvénytársaság, betéti társaság, kartell, tröszt. Lélek nélkül, érzés nélkül dolgozik, mint a gép. Mindenki csak egy kisebb-nagyobb alkotó rész ebben a nagy masinában, igazgató, mérnök, munkás, kohó, villamos akkumulátor, turbina, fűró és kalapács. A megbecsülés mértéke a használhatóság. Ha a kerék fogai megkoptak, ha a szíj kinyúlt és nem rugalmasabbé, ha a munkás csontja hajlott lett, izma ernyedett és keze reszkető, akkor nem használható többé, túl kell adni rajta.

Nem a tőke természete hozza magával ezt a felfo-

gást. Ezt megteremtette az anyagelvű világfelfogás, amelyet a gyakorlatba a gazdaság liberalizmus vitt át és a maga számára a kapitalizmus hasznosított kiméletlenül. A munka és tőke így került egymással szembe és vív a legtöbbször olyan harcot, amelyben: mind a ketten megsebesülnek és súlyosan károsodnak, holott nem a tőke az ellenség, hanem az az erkölcstelen felfogás, amely a tőke embertelen és igazságtalan felhasználását rendjén valónak mondja s a profithajhászatban javasolja. Kapitalizmus alatt mi nem is a tőkén alapuló termelést értjük és kárhozzatjuk, hanem a munka aláértékelését, kizsákmányolását, a tőkével való visszaélést, a munkát nem erkölcsi értéknek, hanem egyszerűen csak árunak tekintő gazdasági felfogást és berendezkedést.

A kapitalizmus munkaértékelése nagyot sülyedt a kereszténység munkaértékelésével szemben s így a munkásnak a felemelkedését, jogi, kulturális, állampolgári és társadalmi érvényesülését természetsszerűleg hátráltatja. Roppant nehézségeket halmozott arra az útra, amelyen a munka és munkás értékelése a kereszténység indítása szerint és vezetése mellett ha lassan is, de állandóan haladt.

A szociáldemokrácia világnézeti, filozófiai megalapozása szintén anyagelvű. Marx, Engels, Lassale, Bebel, Kautsky s a többi kivétel nélkül valamennyi szintén kizár rendszeréből minden imponderabilitást és természetfölöttit, mindent ami az anyagnak és erőnek, a gazdasági viszonyoknak a körén kívül esik. A történelmi materializmus – vagyis az a tan, hogy az emberiség múltja, történelme nem egyéb, mint a gazdasági létharc

visszatükrözése, – a szociáldemokrácia hitvallása és fundamentuma.

Nem kívánunk belebocsátkozni ennek a tételnek a bírálatába, arra majd a későbbi füzetekben lesz módunk, itt csak megállapítjuk most azt, hogy ez a szociáldemokrácia egyik alap tanítása. Ennek alapján előre íá ható, hogy a munka értékelésében a kapitalizmus és a szociáldemokrácia nem igen térhet el egymástól.

Nem is tér el. Marx Károly pl. „Bérmunka és tőke” című füzetében, amelyet Engels látott el előszóval és magyarra Weltner Jakab fordított, ezeket írja a munka vagy munkaerő és a tőke viszonyáról:

„A tőkés látszólag megveszi pénzért a munkát, vagyis a munkások pénzért eladják munkájukat. Azonban ez csak látszat. Amit a gyárosnak valóságban eladnak, az a munkareejük. Ezt a munkaerőt veszi meg a gyáros egy napra, egy hétre vagy egy hónapra és így tovább és miután megvette, el is használja, amennyiben a munkást a kikötött időig dolgozni kényszeríti, azzal az összeggel, pl. 2 koronával, mellyel a gyáros a munkaerőt megveszi, két kiló cukrot vagy más árut is megvehetett volna. A 2 korona, amellyel a munkaerő használatát 12 órára megveszi, a munkaerő ára. A munkaerő tehát ugyanolyan áru, mint a cukor, só vagy bármi más áru: az egyiket mérleggel, a másikat az órával mérik” (15. l.)... „A munkaerő tehát oly áru, melyet tulajdonosa, a bérmunkás, a tőkésnek elad. Miért adja el? Hogy élhessen.” (17. l.)

Hogy mennyire árunak és eszköznek tartja a szociáldemokrácia a munkát mutatja az az okfejtés, amelynek során Marx összehasonlítja a termelőköltségek felszámításánál a gép és a munkaerő pótlását: „Ha valamely

gyáros árainak termelőköltségeit kiszámítja, hozzáveszi a munkaeszközök kopásának árát is, t. i. ha egy gép 2000 koronába kerül, tíz év alatt azonban használhatatlanná válik, akkor évenként 200 koronát hozzászámít a termelő költségekhez, hogy a tíz év elteltével Ismét új gépet vehessen, Ugyanily módon kell gondoskodni az egyszerű munkaerő továbbszorodásáról, amennyiben a termelőköltségekhez hozzá kell számítani a munkásosztály szaporodásának költségeit is, hogy ha egy munkás kidűl, más társa pótolhassa. A munkás kidűltével tehát épen úgy kell számítani, mint egy gép elkopásával” (24. l.)

A munkaértékelés tehát, mint ahogy azt eleve fel kellett tételeznünk, nem tér el a kapitalista és szociáldemokrata felfogásban. Erkölcsi értékétől mind a két rendszerben meg van fosztva. Pusztá áru, mint a gyapjú vagy fa, csupán eszköz, mint az emelőrúd vagy a gyalu. A munka ily értékelése ellen azonban a munkásnak tiltakoznia kell Mert ha a munka nem egyszerűmint erkölcsi érték is, ha nem az emberiségnek, nem az összességnek tett szolgálat, áldozat, akkor a munka tényleg oda van dobva a kereslet és kínálat törvényeinek és akkor a gyáros teljesen jogosan cselekszik, amikor az árut lehető olcsón iparkodik megvenni és a végletekig kihasználni Anyagelvű alapon nem is lehet ez ellen tiltakozni. Mi volna rá a jogcím? A gépet, a szereket korlátozás nélkül lehet kihasználni és elhasználni. Sem jogi, sem erkölcsi kifogást nem lehet tenni az elhasználásnak sem módja, sem tempója ellen. A munkásnak a védelméről sem lehet ezen az alapon gondoskodni. Ha pedig ezt mégis megkísérli a szociáldemokrata anyagelvű felfogáson lévő egyén vagy moz-

galom, akkor elismerte, hogy alaptétele hibás és az anyagelvű felfogás már a munka értékelésénél ellentmond az emberi méltóságnak.

A munkának keresztény értékelése felel meg csak a munkás érdekeinek és csak ez ad szilárd alapot egy oly szociális törvényhozás számára, amely a gyengébb és erősebb harcában a mérleget tartani tudja s megakadályozhatja, hogy a kapitalizmus túlhatalmával teljesen elnyomja a munkát.

A munka mint jog és kötelesség.

Szemben az ókor felfogásával, amely a munkát szégyennek tartotta, ma a munkát kötelességnek valljuk. „Aki nem dolgozik, az ne is egyék”, fejezte ki a munka kötelességét Sz. Pál apostol igen kurtán, de nagyon szabatosan. Az ember, mint a teremtésnek legigényesebb lénye, nem tud sem felnőni, sem testileg kifejlődni, sem életét folytatni mások segítségével, mások munkája eredményének felhasználása nélkül. Mindaz azonban, amit az ember akár testi akár szellemi életének kifejezéséhez igénybe vesz, munka eredménye. Mások munkáját használjuk tehát fel s így mi sem természetesebb, mint az a kötelesség, hogy az elfogyasztott javak pótlásához a magunk munkájával is hozzájáruljunk. Ez a kötelesség oly értelmű, hogy mindenki szellemi, vagyoni, fizikai erejének mértéke szerint tartozik dolgozni. Nem mindenki van egyforma szolgáltatásra kötelezve, mert nem is mindenki vesz igénybe egyformán a társadalmi munka által felhalmozott anyagi és kulturális javakat. Adósak vagyunk valamennyien annak a társadalomnak, amely nevel, táplál, ruház, oktat, véd, gyönyörködtet. Adósa vagyunk a múltnak és jelennek egyaránt. Ezt az adósságot másképpen nem róhatjuk le, csak ha a munkát kötelességnek tartjuk és kötelességszerűen végezve iparkodunk az anyagi és szellemi kultúra, a közjólét emelése által visszaszolgálni azt, amit a kortól kaptunk.

Dolgozni kötelesség. Nincs joga senkinek sem eltatni magát mások munkája által, ha dolgozni képes. Ezt teszi nemcsak az, aki semmit sem dolgozik és sem anyagi sem szellemi téren nem végez hasznos munkát, hanem az is, aki az élet javaiból aránytalanul nagyobb részt élvez és használ el, mint amennyit munkája után megérdemel. Ebben az utóbbi hibában sokkal többen vannak, mint az előbbiben. Csaknem általános az az igyekezet, hogy minél kevesebb munkával, minél nagyobb haszonra tegyen szert az ember s így megbontsa azt azt az arányt, amelynek végzett munkája és az élvezett javak között fenn kellene állania. Ennek az igyekezeinek gátat vethet a többi dolgozók ellenőrzése s az állami törvényhozás, amely a munka nélküli jövedelmeket a legszűkebb körre szorítja és apránként elűnteti, illetőleg lehetetlenné teszi. Az állami tevékenységnek csakúgy, mint a dolgozók szervezett és hatályos ellenőrzésének ebben az irányban még rengeteg tennivalója volna. Az egyenlőtlen vagyonmegosztásnak, az egyik oldalon felhalmozódó vagyonnak, a másik oldalon fokozódó megélhetési nehézségeknek legdúsabban csörgedező forrása éppen az a lehetőség, hogy egyesek aránytalanul több hasznot húznak tevékenységükből, mint amennyi megfelel a beléje öntött tehetségnek, tudásnak, energiának.

A munkakötelesség megállapításánál azonban szociális jelentőségében talán még fontosabb a munka jogának megállapítása s az ebből folyó konzekvenciáknak levonása.

A munka nemcsak kötelesség, hanem jog is. A munka első joga az, hogy védekezhessen, hogy létrejöhessen, vagyis az embernek joga van ahhoz, hogy dolgozzék

és munkája után megélhessen. Miután a munka kötelesség és nincs joga ennie annak, aki nem dolgozik, a munka joga az élethez való jogot is jelenti.

A munka jogáról beszélni talán elméleti jelentőségű dolognak látszik. Valamikor tényleg az volt. Ma azonban a munkához való jog rendkívül fontos állami és társadalmi problémák és tennivalók kútforrása.

A munkához való jognak kérdése régen nem okozott fejtörést. Minden embernek jóformán születése és származása által megvolt a maga helye a társadalomban és a munka szervezetben. A jobbágnál, a céhbeli iparosnál összefolyt a munka joga és kötelezettsége. A társadalom egy jelentős része mint katona, más része mint kötött foglalkozásban állandó hivatást betöltő egyén végezte tevékenységét s nem igen jutott abba a helyzetbe, hogy munkája értékesítésének nehéz feladatával kellett megbirkóznia. Hogy a munkához való jogát ne tudta volna érvényesíteni, erre alig volt, alig lehetett eset. Ma ez egészen másképpen van. Az akárhányszor katasztrofálisan nagy munkanélküliség idején a munkához való jog, az élethez való jog, már mint kínos probléma vár megoldásra és ad súlyos gondokat államnak, társadalomnak, szociológusnak egyaránt. A megkötöttségek megszűntek. Nincs jobbágy, nincs céh. Szabad földművelés, szabad ipar, szabad kereskedelem, szabad munka. A kínálat és kereslet törvényére vár a kiegyenlítés. De mi történik akkor, ha munkában nagyobb a kínálat, mint a kereslet? Mi lesz azzal a munkával, amely nem tud a gazdasági élet rendes menetében érvényesülni? Hogyan dolgozzék kötelességszerűen s hogyan szerezzék meg a megélhetéshez szükségességeket? Ha a kereslet elmellőzi

mint főlösegest, ki tartja akkor szükségesnek? Hogy érvényesíti jogát a munkához és a munka útján a megélhetéshez? Egyike a legsúlyosabb problémásorozathak: a munkát jogához juttatni. Ha munka van és csak nem talál egymásra a kereslet és a kínálat, mert pl. egyik helyen több munkást keresnek, mint amennyi jelentkezik, másutt pedig megfordítva, több jelentkezik, mint amennyit a kínálat keres, akkor a munkások, vagy a hatóságok által megszervezett munkaközvetítők végzik el a kiegyenlítést és állítják helyre az arányt. Ha azonban nincs megfelelő kereslet a munka iránt pl. egy ipari krízis idején, akkor a munkaalkalom megteremtése az állam feladata. Ha erre sincs mód – bár ez csaknem lehetetlen – akkor nem marad más hátra, mint az önszegély, a társadalmi és állami segély.

Az önszegélyt a munkásság maga szervezi meg olyképen, hogy önadóztatás által a munkanélküliség idejére bizonyos alapot teremt, amely az elmaradó keresetet pótolja. A társadalom csak altruisztikus módon s jóformán mindig szervezetlenül, tehát rendszertelelenül tud segíteni. Az állam köteles az önhibájukon kívül megélhetéshez nem jutó polgárságot átsegíteni a létharc kritikus pillanatán. Bármennyire legyen is az utóbbi évek eseményei után rosszlelkű és gyűlöletes az állami munkanélküli segély gondolata, mégis meg kell állapítani azt a tételt, hogyha már másképen nem lehet pótolni a munkahiányból elmaradó az életfönn tartáshoz szükséges keresetet, akkor a többi állampolgárnak terhére kell gondoskodni a munkanélküliek életfönn tartásáról, mert megint a keresztény tanítás szerint, ha az élethez kell, akkor a nélkülözönek

joga van még akaratom ellenére is az enyémhez, a tiédhez, szóval bárkiéhez hozzányúlni. Ezt a közvetlen kielégítési jogot veszi át az állam akkor, amidőn ilyen végső esetben a többi osztályokéból elvett, hogy segély alakjában azoknak adja, akik enélkül életüket nem tudnák föntartani.

A munkához való jog érvényesülését néha nem az akadályozza meg, hogy munka nincs, hanem megakadályozza a szervezett akarat. Megtörténik, hogy a munkásság egyrésze gazdasági, politikai vagy szervezeti felfogását úgy akarja reá kényszeríteni valakire, hogy majd addig megakadályozza munkába való szerződését vagy munkatevékenységét, amíg legalább külsőleg velük egy nézetet vall. A munka jogának ezt a tudatos és erőszakos sértését természetesen nem lehet helyeselni s ez ellen ép úgy kell védelmet nyújtani a munkásnak, mint ahogy kell támogatni, ha hatalmát meghaladó körülmények miatt nem tudja a munkához való jogát érvényesíteni.

A munkát mint jogot és kötelességet nem lehet egymástól elválasztani s a társadalmi berendezkedést úgy kell tökéletesíteni, hogy a munkakötelességet ép 4így átérezze és, megvalósítsa mindenki, mint ahogy elismerje és tiszteletben tartsa a munkához való jogot

A munka védelme.

A tőkés gazdasági rendben vagyis a kapitalizmus korában a két termelési tényező: a tőke és munka egymáshoz való viszonya rendkívüli fontossággal bír. A társadalmi béke, az állami rend, az emberiség jó-kora részének éleatalakulása függ tőle.

A tőkét és munkát úgy szokás egymással szembe állítani, mint amelyek egymás természetes és kibékíthetetlen ellenségei. Akár a munkás, akár a tőkés részéről jöjjön ez a felfogás, végzetes bajok forrása. Ki kell küszöbölni ezt a tévedést a köztudatból, amelybe belecsempésztek. A tőke és munka nem ellenségei egymásnak, nem is szabad, hogy azokká váljanak, hanem igenis ellenfelei egymásnak, ellentétes érdekű hatóerői a termelésnek. Nélkülözhetetlenek mind a termelésre, de ép úgy nélkülözhetetlenek egymás számára is. Épen ez az egymásra utaltság, ez a benső összefüggés hozza magával, hogy nem ellenséges, csak ellentétes érdekű, természetű, igényű erőkről van szó, amelyek azonban egy igába, a termelés szekerébe fogva céljukat, a termelést nem tudják elérni, ha más-irányba húznak.

A tőke és munka szoros összefüggését állapítja meg Marx is fentebb már idézett füzetében, midőn ezt írja: „A munkás elpusztul, ha a tőke nem foglalkoztatja. A tőke elpusztul, ha a munkaerőt nem zsákmányolja

ki s hogy kizsákmányolhassa, meg kell a munkaerőt vásárolnia. Minél gyorsabban növekedik a termelésre szolgáló tőke, a termelő tőke, annál virágzóbb az ipar, a burzsoázia gazdagodása s minél jobban megy az üzlet, annál több munkást igényel a tőkés és annál drágábban adja el magát a munkás. A munkásosztály előnyös helyzetének tehát nélkülözhetetlen követelése az, hogy lehetőleg gyorsan növekedjék a termelő tőke.” (L. 19. 1.) Marx szerint tehát a tőke és munka egymásra utaltsága oly mértékű, hogy egymás nélkül kölcsönösen pusztulásra vannak kárhóztatva. Ebből pedig egész félreérthetetlenül következik, hogy nem egymás kiirtására kell törekedniök, hanem olyan megegyezésre a kölcsönös és elkerülhetetlen, felbonthatatlan viszony olyan szabályozására, amely az ellentétes érdekeket egy tűrhető megegyezésben nyugvópontra, az egyensúly állapotába tudja hozni.

Az vitán felül áll, hogy a mai gazdasági rendben tőke nélkül eredményes termelés nincs és nem lehet. A tőke tehát a gazdasági életben elkerülhetetlenül szükséges. Vele, mint kiküszöbölhetetlen tényezővel számolni kell és megalkudni. Az is kétségtelen, hogy ma a tőke a hatalmasabb fél a vitában. Sok minden oknál fogva könnyebben szerveződik, könnyebben várhat, kezelői a dolog természete szerint intelligensebbek, mint a nyers munkaerő tulajdonosai. Meg van tehát az a veszedelem, hogy a tőke a munka rovására visszaél előnyösebb helyzetével és olyan munkafeltételeket diktál, amelyek csak az ő érdekének felelnek meg.

A tőkének előnyös helyzetét aknázza ki sokszor fenéig a kapitalizmus. A munkabért leszorítja, a

munkaidőt megnyújtja, a regeköltéseket a munkás egészségének vagy testi épségének kárára a minimumra csökkenti, a kényszerhelyzetet kihasználja, gyermeket, nőket foglalkoztat korukat vagy erejüket meghaladó munkával. A munka tehát védelemre szorul.

A munkának a leghathatósabb védelmet magától a tőkétől kellene kapnia. S ahol a tőke olyan kézben van, amelyet belátás és erkölcsi felfogás vezet, ott meg is kapja, mert hiszen a nélkülözhetetlen termelő társ konzerválása és jó erőben tartása a legelsőrendű üzleti érdek is amellet, hogy nagyobb erkölcsi szempont követelése. Ott azonban, ahol a tőkés a munkát egyszerűen árunak, a munkát géprésznek nézi, ott a magasabb szempontot vele szemben kell érvényesíteni rajta kívül álló erőnek. Ez lehet vagy maga a munkás, vagy az állam. A munkás azzal védi munkáját, hogy annak árát, a munka idejét közös elhatározással szabja meg. Ehhez a fellépéshez természetesen szükség van a szervezethez. Megvédi azzal is, hogyha sérelem érte a munkabecsületét, fegyverre nyúl. Már azzal, hogy fegyvernek nevezzük a munkabeszüntetést, jelezni kívánjuk azt, hogy a munkabeszüntetés a harcnak az eszköze, amelyhez tehát csak mint ultima ratiohoz, mint végső eszközhöz szabad nyúlni akkor, ha már a megegyezésnek, a vita eldöntésének minden más eszköze ki van merítve. A könnyelmű, végszükség nélküli sztrájkok, mint a termelő munka megakasztása, kára a tőkének és munkának egyaránt, de általában véve az emberiségnek.

A sztrájkot jogos önvédelemnek kell tekinteni s azért nem lehet eleve elítélni. Más a sztrájk elbírálása akkor, ha hatalmi célból, támadó fegyver gya-

nánt kerül alkalmazásba, Vagy politikai célt szolgál. Így használva, igen könnyen rábírra az ellenérdekeltséget hasonló hatású gazdasági rendszabályoknak – kizárás, üzemredukció stb. – szintén támadó célzatú alkalmazására.

A munka védelme, nem utolsó sorban, a modern állam egyik legfontosabb feladata. Az államnak meg kell tartania pártatlanságát a gazdasági harcokban a tőke és munka küzdelmében. Mind a két félen polgárai küzdenek, akiknek nem szabad elesniök, elnyomorodniuk, megsemmisülniök. Az államnak tehát a maga hatalmával pótolnia kell a gyengébb erejét. S mert a gyengébb ezidőszert a munka, törvényhozásával segítségére és védelmére készen kell állnia. A törvényhozások pár évtized óta foglalkoznak a munka védelmével. Bizonyos egészségügyi rendszabályoknak kötelező előírásával, a munkás betegsegélyző és balesetbiztosítással, a munkaviszonyból eredő jogvitás kérdések szabályozásával itt-ott a munkaidő és munkabér szabályozásával, a gyermek és női munka korlátozásával iparkodnak a törvényhozások az összesség javára a munka oldalán beleavatkozni a gazdasági küzdelembe. Attól még nagyon messze van a szociális törvényhozásban legelői járó állam is, hogy a munka védelme terén feladatát tökéletesen megoldotta volna. Magának a munkásságnak és a szociális érzésű törvényhozóknak még nagy és súlyos, de egyben sürgős teendői vannak ezen a téren.

A társadalmi problémák forrása.

Az az ellentét, amely a tőke és a munka között van s az a küzdelem, amely ebből szükségszerűen kifejlődik, áthúzódik az emberiség egész történetén. Ha az nem is igaz, amit a történelmi anyagelvűség tanít, hogy az egész társadalmi és politikai élet kizárólag csak a gazdasági fejlődés visszatükrözése s minden intézmény: vallás, jog, kultúra, államforma, közigazgatás, tudomány egyes-egyedül a gazdasági rendtől függ s ez az egyedüli mozgató erő, mégis tény, hogy ez oly mértékben befolyásolja az emberiség életét, tehát az államok és társadalmak formálódását is, hogy kihagyva a számításból érthetetlen rejtélyek előtt találunk magunkat, még a legközönségesebb jelenségek vizsgálatánál is.

A tőke és munka küzdelme, sorsa, az ebből folyó gazdasági rend alakulása tehát a benne élő emberek jelene és jövője annyi izgató és amellet mindenkit saját személyében érintő problémának a forrása, hogy ma már a tudós és politikus búvárkodásának ez a legkiadósabb területe. Összefoglaló neve azoknak az ismereteknek, elméleteknek, rendszereknek, amelyek társadalmi és gazdasági életnek a jelenségeivel foglalkoznak és azokra vonatkoznak: szociológia. Ez a tudomány ismerteti azokat a felfogásokat, amelyek a tőke és munka küzdelmét nem az egyik vagy a másik, hanem az ember javára elakarják dönteni. Itt is

a legellentéesebb felfogások ütköznek össze. Az egyik a tőkét, a másik a munkát tartja kizárólag szeme előtt s eszerint az egyik abszolút *individualizmusba* – az egyén minden –, a másik abszolút *szocializmusba* – a társadalom minden – téved el. Ez a két szélsőség. Harci céljuk nem az egymáshoz illeszkedés és kiegyenlítődség, hanem a teljes győzelem a másik fölött. A középben járókra vár a feladat úgy szolgálni mind a két érdeket, hogy az emberi méltóság maradjon a nyertes. A munka és tőke küzdelméből fakadó problémák fejtegetésével fogjuk folytatni a kiadvány-sorozatot s annak folyamán a *szociális rendszereket* ismertetjük.